

## Modern Dönemde Kur'an'ın Temel Konularından Biri Olarak Kadın Hakları: Mısır ve Reşid Rızâ Üzerinden Bir Değerlendirme

*Women's Rights as One of the Fundamental Issues of The Qur'an in the Modern Period: An Evaluation of Egypt and Rashid Rida*

Gülnur KÜLÜNKOĞLU\* 

### Özet

Modernleşme ile İslâm dünyasında kadınıla ilgili meseleler, önceki dönemlere göre daha yoğun bir vurguyla gündeme gelmiştir. Mesele, genel olarak İslâm'da kadının hakları ve Müslüman kadının modern dünyadaki konumu ile irtibatlı olarak tartışılmıştır. Bu dönemde Batı'dan gelen eleştirilerde doğu insanının İslâm kaynaklarının etkisinden kurtarılması gerektiği iddia edilmiştir. Modern İslâm düşünürleri, problemin İslâm'ın temel kaynaklarında olmadığı, İslâm'ın yorumlanma biçiminde olduğu üzerinden eleştirilere cevap vermiştir. Bu dönemde Mısır, siyasi, kültürel ve eğitimle ilgili ıslah faaliyetlerinin merkezi olmasının yanı sıra kadın konusundaki ıslah fikirlerinin öncüsü olan isimler bakımından velûd bir coğrafyadır. Mısır bölgesinin önemli isimlerinden olan Muhammed Abduh ve öğrencilerinin İslâm'ın kadın

\* Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: gulnurkulunkoglu@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2464-8170>.

Cite this article as: Külünkoğlu, G. (2022). Modern dönemde Kur'an'ın temel konularından biri olarak kadın hakları: Mısır ve Reşid Rıza üzerinden bir değerlendirme. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, Vol. 8(1), 41-68.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License



haklarını kısıtlamadığını Batı karşısında ispatlama çabasında önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Reşid Rızâ ise Abduh'un en önemli takipçisi olmakla öne çıkmaktadır. Bu bakımdan modernleşme döneminde kadın hakları meselesinin Reşid Rızâ'nın görüşleri çerçevesinde ele alınması önem taşımaktadır. Çalışmada Rızâ'nın kadın hakları konusundaki görüşlerinin hangi bağlamda ve hangi saiklerle ortaya çıktığı sorusuna cevap aranmıştır. Bu araştırma sorusundan hareketle modern bağlamın etkisi göz önünde bulundurularak Rızâ'nın kadın hakları konusundaki fikirleri analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda Rızâ'nın konu hakkındaki görüşlerinin modernleşme bağlamında yaşanan gelişmelerin ve İslâm'da kadın hakları konusunda Batı'dan gelen eleştirilerin etkisiyle şekillendiği görülmektedir. Bu çerçevede çalışmada Rızâ'nın kadın hakları konusundaki görüşleri ortaya konulacaktır. Çalışmanın modern İslâm düşünürlerinin önemli isimlerinden olan Reşid Rızâ'nın kadın hakları konusundaki söyleminin aydınlatılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Kur'an, Tefsir, Mısır, Reşid Rızâ, Kadın Hakları

### **Abstract**

With modernization, issues related to women in the İslâmic world have come to the fore with a more intense emphasis than in previous periods. The issue was generally discussed in relation to the rights of women in İslâm and the position of Muslim women in the modern world. In these discussions, it was claimed that the eastern people should be saved from the influence of İslâmic sources in the criticisms coming from the West. Modern İslâmic thinkers have responded to the criticism asserting that the problem is not in the basic sources of İslâm, but in the interpretation of İslâm. During this period, Egypt was the center of political, cultural and educational correctional activities, and it was a fertile geography in terms of the names who were the pioneers of the reformation of ideas relating to women. Mohammad Abdoh, one of these important names of the Egyptian region, and his students appear to have a particularly important role in the efforts to prove against the West that İslâm does not restrict women's rights. However, Rashid Rida stands out as the most important

follower of Abdoh. In this respect, it is important to consider the issue of women's rights in the period of modernization within the framework of Rashid Rida's views. In the current study, an answer was sought to the question in which context and with what motives Rida's views on women's rights emerged. Based on this research question, Rida's ideas on women's rights were analyzed by considering the effect of the modern context. As a result of this analysis, it is seen that Rida's views on the subject have been shaped by the developments in the context of modernization and by the influence of criticism from the West on women's rights in İslâm. Rida aims to reveal the "true" view of İslâm, centered on the Qur'an, between complete westernization that would alienate women from their nature and, the interpretations that emerged after the first periods of İslâm. It is believed that the study will contribute to the enlightenment of the discourse of Rashid Rida, one of the most important names of modern İslâmîc thinkers, on women's rights.

**Keywords:** Quran, Tafsir, Egypt, Rashid Rida, Women's rights

### **Extended Abstract**

Egypt, one of the first geographies that springs to mind in the İslâmîc world when women's rights are mentioned, has a fruitful history of improvement and reformation activities. During the course of reformation activities accelerated by modernization, there were various discussions, with several dimensions, on women's rights, and various studies emerged. In these studies, it can be seen that the aim has been to interpret the Qur'an in a way that addresses the reader of the modern period with a correct approach. In these studies, it was generally aimed to enlighten the issue of women, which is one of the criticisms against the West.

The study is shaped within the scope of the region of Egypt and the views of Rashid Rida. The primary purpose of the study is to determine, having been brought to the agenda in the modern İslâmîc world, which problems regarding the issue of women's rights emerged as an extension of this, and why it was considered one of the fundamental issues of the Qur'an. Rashid Rida emerges as one of the names that should be emphasized since he is

one of the students of Mohammed Abdoh, one of the outstanding names of the modernist approach, and one of the notable representatives of the reformation-based approach. Although various aspects of Rida's thought have been explored in the literature, it is clear that his views on women's rights have not been sufficiently addressed. Rida's views on women's rights have appeared in various studies, yet, nevertheless, these studies only briefly discuss Rida's views in a descriptive method and amongst other modernist thinkers. In this study, besides repeating Rizda's views on the subject, benefitting from the qualitative document analysis and discourse analysis methods, an answer was sought to the question in which context his views on women's rights in his related articles in *al-Menar* journal and in his works *Tefsirü'l-Menar*, *el-Vahyü'l-Muhammedî* and *İslâm'da Kadının Hukuku: Kadınlara Çağrı* works emerged. At the first stage, information was given related to the context in which the issue of women's rights emerged in modern İslâmic thought and emphasized the example of Egypt. The context in which Rida's views emerged was analyzed by considering whether the changes brought about by modernization transformed the approach to the Qur'an.

The İslâmic World has experienced a multidimensional crisis against the West through modernization and the efforts to solve this crisis gave birth to modern İslâmic thought. The efforts to solve this crisis led to the emergence of modern İslâmic thought. In turn, these modern İslâmic philosophers have sought a way to overcome this crisis. Orientalist critics, who think İslâm's primary sources as inadequate in answering modern problems, claimed that İslâm cannot address the modern world. On the other hand, the understanding of science, which was generated with the effect of the enlightenment, opened the issue of seeing revelation as a source of knowledge up for discussion. In relation to these criticisms, the reformist approach, which emerged under the leadership of names such as Abdoh and Rashid Rida, claimed that the trouble was not in the sources, but in the way they were interpreted. It presented the return to the Qur'an as a solution method by rescuing from the influence of classical sources with the consideration that the knowledge transferred in classical sources in un-

derstanding the Qur'an is a curtain between the Qur'an and the reader. The idea of reformation, which emerged being Egypt-centered, spread to the İslâmic world. Modern İslâmic thinkers advocated renewal in education, culture, and politics, as well as in women's rights. Although various reactions have aroused among modern İslâmic philosophers on this issue, the approach of seeking women's rights through the Qur'an text by ignoring their practice and independence from classical sources comes forward. The fact that the matter of women's rights became a part of colonial policies in the region also gave rise to a conservative attitude, and the nationalist approach clings to traditions with the concern of alienation from their identities. While the nationalist approach holds on to the traditions, the efforts to unveil the true view of the Qur'an on women's rights in Egypt commenced with names such as Faris Shidyaq and Tahtawi, gained acceleration with Qasim Amin, and made significant progress with the ideas of Rashid Rida.

It has been seen that the debates and troubles that arose during the period in which Rashid Rida lived had a large share of his women's rights discourse. In this regard, he opposed the comments which aimed to realize the idea of reformation Qur'an centered that opened the door to the claims that the primary resources of İslâm cannot address the modern world, and opposed the approaches that the Qur'an could not find a solution to the problems on women's rights and even as the source of the solution, and to full westernization. On the other hand, informing the İslâmic society related to the rights that the Qur'an endowed to women and instilling self-confidence in the society opposing the conflicting ideas spreading in the society is the point in question. With this approach, it is seen that Rida has tacitly matched the West with the period of ignorance, despite all its claims of development. What's more, his approach to women's rights can be interpreted as a search for a Qur'an-centered balance between orientalist criticism and conservatism.

## Giriş

İslâm dünyasında kadın hakları denilince ilk akla gelen coğrafyalardan biri olan Mısır, ıslah ve reform faaliyetlerinin üretken olduğu bir tarihe sahiptir. Modernleşme ile hızlanan ıslah faaliyetleri esnasında kadın hakları konusunda çeşitli boyutları olan tartışmalar yaşanmış ve çok sayıda çalışma ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarda Kur'an'ın modern çağın okuruna hitap edecek şekilde yorumlanması ve Batı'nın eleştiri konularından biri olan İslâm'da kadın konusunu aydınlatmak amaçlanmıştır. Modern İslâm düşüncesinin yenilenme amacıyla olduğu alanları birbirinden kesin çizgilerle ayırmak zor olsa da bu çalışma temel olarak kadın hakları meselesini konu edinmiştir.

Çalışma, Mısır bölgesi ve Reşid Rızâ'nın görüşleri çerçevesinde şekillenmektedir. Çalışmanın temel amacı, kadın hakları meselesinin ortaya çıktığı zemine odaklanarak modernleşme sürecinde İslâm dünyasında yoğun olarak gündeme gelen bu meselenin hangi sorunların uzantısı olarak ortaya çıktığını ve niçin Kur'an'ın temel konularından biri olarak ele alındığını tespit etmektir. Bu bağlamda Reşid Rızâ, modernist yaklaşımın önemli isimlerinden olan Muhammed Abduh'un öğrencilerinden ve ıslah temelli yaklaşımın önemli temsilcilerinden olması sebebiyle üzerinde durulması gereken isimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan literatür taramasında Rızâ'nın düşüncesinin çeşitli yönleri araştırma konusu edilmesine rağmen kadın hakları konusundaki görüşlerinin yeterli düzeyde ele alınmadığı anlaşılmıştır. Bu çalışmalar, Rızâ'nın görüşlerini betimleyici bir yöntemle ve diğer modernistler arasında kısaca ele almaktadır. Bu çalışmada ise Rızâ'nın konu hakkındaki görüşlerini tekrar etmekten öte *el-Menar* dergisindeki ilgili makaleleri, *Tefsîrü'l-Menâr*, *el-Vahyü'l-Muhammedî* ve *İslâm'da Kadının Hukuku: Kadınlara Çağrı* adlı eserlerinde yer alan kadın hakları konusundaki görüşlerinin hangi bağlamda ortaya çıktığı sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmada bu soru çerçevesinde nitel doküman analizi ve söylem analizi yöntemlerinden istifade edilmiştir.

## Amaç-Yöntem ve Bulgular

Belge incelemesi olarak ifade edilebilecek olan doküman analizi yöntemi, nitel bir araştırma yöntemidir. Yazılı belgeleri sistematik olarak analiz etmek için kullanılmaktadır. Verilerden anlam çıkarmak ve

incelenen konu hakkında bir anlayış oluşturmak gibi amaçlarla verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını hedeflemektedir (Kıral, 2020, s. 173). Doküman analizi, verilerin gözden geçirilmesi, dikkatli bir şekilde okunması, yorumlanması ve temaların ortaya çıkarılması süreçlerini içermektedir (Kıral, 2020, s. 181-182). Söylem ise metni ve sözü içeren ancak sözün sahibine ve muhatabına göre değişebilen, diğer söylemler ve bağlamlarla ilişkisi olan bir kavramdır (Sözen, 1999, s. 25, 26). Söylem analizi, dahili ve harici olmak üzere iki boyuta sahiptir. Dahili boyutu ile metnin gramer ve semantik analizi yapılmaktadır. Harici boyutu ile metinlerin dış ilişkileri tespit edilmeye çalışılmaktadır (Fairlough, 2003, s. 122-133). Rızâ'nın kadın hakları konusundaki görüşlerinin hangi bağlamda, hangi saiklerle ve hangi amaçlarla şekillendiğini ortaya koymak açısından doküman analizi ve söylem analizi yöntemlerinin birlikte kullanılması uygun görülmüştür. Söylem analizi yönteminde semantik ve gramerle ilgili tahliller ihmal edilerek Rızâ'nın ilgili metinlerinin bağlamsal analizine odaklanılmıştır.

Bu çalışmada doküman analizi, ilgili eserleri çerçevesinde Rızâ'nın görüşlerinin kadın hakları odaklı olarak tahlil edilmesinde kullanılmıştır. Söylem analizi yöntemi ise Rızâ'nın kadın hakları konusundaki görüşlerinin ortaya çıktığı bağlamın tahlilini sağlayarak Rızâ'nın konu ile ilgili görüşlerinin hangi saiklerle ortaya çıktığını ve söz konusu eserlerinin hangi ihtiyaçlara cevap verdiğini tespit etmeye yardımcı olmuştur. Bu kapsamda çalışma, modern İslâm düşüncesinde kadın hakları meselesinin ortaya çıktığı bağlamın analizine odaklanarak Rızâ'nın kadın hakları konusundaki söyleminin karakteristik özelliklerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu çalışma çerçevesinde Rızâ'nın kadın hakları konusundaki söyleminin modernleşmenin getirdiği değişimlerle şekillendiği görülmüştür. Rızâ, kadın hakları konusundaki Batılı eleştiriler karşısında İslâm'ın kadına verdiği hakları açıklama ve toplumu bilgilendirme amacındadır. Bu amaçla İslâm'ın kadına verdiği hakları Kur'an merkezli olarak ele aldığı görülmektedir.

### **Modern İslâm düşüncesinde Kadın Hakları Meselesinin Ortaya Çıktığı Bağlamın Analizi**

Modern İslâm tarihi, önce askeri ve siyasi meydan okumalarla başlayan, sonra dini ve fikri saldırılara evrilen Batı'nın İslâm toplumu üzerindeki etkisinin tarihi olarak yorumlanabilir (Fazlurrahman, 2018, s.

316). Modernleşme ile İslâm dünyası, Batı karşısında yenilginin ortaya çıkardığı bir kriz ile karşılaşmıştır. Osmanlı'nın son yüzyılında gerçekleşen modern kriz, daha önce İslâm dünyasında yaşanan yenilgilerden farklı bir şekilde çok boyutlu olarak yaşanmıştır (Kara, s. 1997, XIX). Modernleşme ile meydana gelen krize çözüm bulmak amacıyla ortaya çıkan çabalar, İslâm coğrafyasında modern İslâm düşüncesini doğurmuştur. Modern İslâm düşüncesi, fikri, siyasi ve ekonomik sömürgeleştirme hareketlerine karşı 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarından itibaren ivme kazanan oluşumların tahlili olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde İslâm toplumunun iç bozulmalarına karşı da ıslah faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Modern dönemde ortaya çıkan bu krize İslâm toplumunda üç tür tepki oluştuğu beyan edilmektedir; Müslümanların sonu gelmiştir, yapacak bir şey yoktur, Batı karşısındaki yenilgi, İslâm'ın aslı haliyle uygulanmamasından kaynaklanmaktadır, bu sebeple İslâm'ın özüne yani saf haline dönülmelidir, İslâm, ancak modern şartlara uyum sağlayarak varlığını sürdürebilir (Uyanık, 2016, s. 23- 25). Öze dönüş ya da modern uyumlamayı öneren düşüncelerde siyasi, ekonomik, sosyal yönleri olan kriz, ıslah ve reform girişimleri ile aşılmaya çalışılmıştır.

İslâm dünyasında Arap ülkelerinde ortaya çıkan siyasi ve kültürel pek çok yönü olan reform fikrinin dini meselelerde yaygınlık kazanmasında Kur'an ve sünnetten başka otorite tanımama ve İslâm'ın özüne dönüş fikirleri ile selefilik eğilimi, Mısırlı ve Lübnanlı aydınlar vasıtasıyla Batılı fikirlerin İslâm ülkelerinde yayılması, 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'ya giden Müslüman kesimin etkisiyle İslâm dünyasının Avrupâî fikirlere aşinalık kazanması gibi olgular etkili olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ıslah akımları, Mısır merkezli olarak Cemâleddin Afgânî, Muhammed Abduh, Reşid Rızâ gibi isimlerin fikirleri vasıtasıyla İslâm dünyasına yayılmıştır (Merad, 1999).

Yenilenme taleplerinin temel motivasyonu, Batı'dan gelen İslâm'ın mani-i terakki olduğu yönündeki eleştirilerin (Renan, s. 1946, 183-206) ve Batı'nın bilim anlayışının esas alınması ile İslâmî ilimlerin yeni dönemde sınırlı bir konuma düşmesinin (Paçacı, 2013) neticesinde İslâm'ın temel kaynaklarının modern dünyaya hitap edebilme kabiliyetini ispatlama zaruretidir. Bu süreçte Batı'dan gelen oryantalist eleştirilerde Doğu'nun geri kalmasının temel sebebi olarak İslâm'ın temel kaynaklarının sorumlu tutulduğu görülmektedir. Üstün niteliklerine rağmen despotik idareler altında cahil bırakıldığı iddia edilen "Doğu-



lu”nun, bu kaynakların bağlayıcılığından kurtarılması gerektiği vurgulanmaktadır (Bulut, s. 2016, 87-88).

Buna karşılık modern İslâm düşünürleri, İslâm kaynaklarının çağa hitap edeceğini ispatlamak amacıyla yenilenmeyi hedeflemiştir. Yenilenme hedeflenirken yapılacak girişimlerde ise şer’i hukuk ile modern dünyanın değerleri arasında uyum sağlama çabası ve modernleşirken pratikte yok olma tehlikesine karşı İslâm’a uygunluk kriteri öne çıkmıştır (Azmeş, 2003, s. 183-186). İslâm’a uygunluk kriterinin belirlenmesinde ise İslâm’ın temel kaynaklarının klasik usul yöntemleriyle modern çağa hitap edip edemeyeceği tartışılmıştır. İslâm düşünürlerinin Kur’an’ın modern çağın sorunlarını çözebilme kabiliyetini ispatlama zarureti neticesinde, İslâm’ın temel kaynağı olan Kur’an yorumunun Kur’an’ın doğrudan modern hayata verdiği mesajları ortaya çıkarmaya dönüştüğü görülmektedir (Çalışkan, 2010, s. 93). Modern dönem öncesinde Kur’an’ı anlama çabalarının *murad-ı ilahiyi* anlama noktasında yoğunlaştığı görülürken modern dönemde modern problemlerin cevaplanmasında *Kur’an’dan doğrudan çözüm bulma* amacı öne çıktığı için “insan ve toplum merkezli bir tefsir” anlayışına eğilim ivme kazanmıştır (Gökkır, s. 2012, s. 616-617).

Bunun yanı sıra Aydınlanma düşüncesi, genel olarak vahyin bir bilgi kaynağı olarak görülmesinde olumsuz bir etkiye sahip olmuştur. Aydınlanma düşüncesinde bilginin sadece akıl, deney ve gözlem gibi kriterler göz önünde bulundurularak elde edileceği yönündeki anlayışın hakimiyeti neticesinde vahiy bir bilgi kaynağı olarak sorgulanmaya başlamıştır (Özdeş, 2010, s. 26-27). Aydınlanma düşüncesinin yaygınlaşması sonucunda genel olarak dinî bilginin hayata yön verebilmesi için;

...aydınların hepsinin ortak hedefi, iki temel yolla rasyonalizm ve rasyonalite sayesinde dinlerinin evrenselliğini göstererek ayakta kalmasını sağlamaktı. Birincisi, dinlerinin teorik yapılarının, genel olarak bilim denen rasyonalizmin eseri modern bilgiye, ikincisi dinlerinin pratik yapılarının rasyonalitenin eseri medeniyet denen modern hayat tarzına uyabilirliğini göstermek. (Gencer, 2008/2, s. 8-9).

Modern İslâm düşünürlerinden Muhammed Abduh, Reşid Rızâ gibi isimler de dinlerinin modern bilgi ve pratiğe uygunluğunu göstermek amacıyla Kur’an yorumunda esas alınan klasik yorum yöntemlerini ve klasik tefsir kaynaklarını eleştirmiştir. Bu eleştirilere göre tefsir kaynakları, okuyucunun Kur’an’ın asıl maksatlarını anlamasına engel

olmaktadır. Geleneksel yöntem ve kaynaklarda yer alan dil ilimleri, kelami ve fihhi tartışmaların çokluğu, sahih olmayan ve İsrailî rivayetlerin yoğunluğu, okuyucu ile Kur'an'ın hedefleri arasında perde addedilerek eleştirilmiştir. Onlara göre Kur'an, klasik kaynakların etkisinden kurtarılmalı ve bağımsız bir şekilde yorumlanmalıdır. Ancak bu yaklaşımla İslâm'ın gelişime engel olmadığı ortaya konulabilir (Rızâ, 1947, s. 1/9). Bununla birlikte modern İslâm düşüncesinin Kur'an'ı yeniden yorumlama önerileri, genellikle Batı'dan gelen eleştirilerin etkisiyle belirli konular çerçevesinde kalmıştır (Paçacı, 2010, s. 559). Yenilenme odaklı olarak ortaya çıkan çabaların kültürel yenilenme, politik reform, bilim ve eğitim reformu ve kadın hakları olmak üzere dört konuda yoğunlaştığı dile getirilmektedir (Kurzman, 2002, s. 16-24).

Modern İslâm düşüncesinin yenilenme hedefleri arasında olan kadın hakları meselesi, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha yoğun bir şekilde gündemi meşgul etmiştir. Bu dönemde Batı karşısındaki yenilgide toplumsal sorunları aşmanın bir yolu olarak ıslaha yönelmiş olan yenilenme taraftarlarının kadın konusunun ıslahını görmezden gelmeleri mümkün değildir (İşcan, 2001, s. 40-41). Modernist yaklaşımın kadın üzerinde odaklanmasında Batı'da ortaya çıkan Doğulu kadın imajının ve eleştirilerinin de payı söz konusudur. Batı, İslâm toplumundaki kadını güçsüz ve zayıf olarak tanımlamıştır. Oryantalist kadın söylemi, Müslüman kadını harem ve cariye kavramları üzerinden değerlendirmiştir. Batıdaki kadını *kurtarılmış kadın*, Doğulu kadını ise *kurtarılmayı bekleyen kadın* olarak yansıtmıştır. Doğü kadınının zayıflığının sorumluluğunu ise hayat tarzını belirlerken *hala* İslâm kaynaklarını dikkate alan Müslüman toplum üzerine yüklemiştir (Baş, 2018, s. 41-42).

Modernleşme döneminde yenilenme, reform ve ıslah çağrıları, belli konular çerçevesinde kalırken kadın meselesinde de en çok tesettür, çok eşlilik, kadının miras hakkı ve şahitliği gibi konular tartışılmıştır. İslâm'ın kadını sosyal hayattan soyutladığına dair iddialar da öne çıkan tartışma konularından olmuştur (Büyükkara, 2016, s. 234). İslâm düşünürleri, Batı karşısında İslâm toplumunda belli konular çerçevesinde kadının konumuna yönelik eleştirileri cevaplandırırken farklı tepkilerde bulunmuşlardır;

Bu dönemde İslâm entelektüellerinin kadın mevzuunda öne çıkan yaklaşımları üç noktada toplanmaktadır; birincisi, taklit ve taassuptan uzaklaşıp aklın ve özgür düşüncenin esas alınmasının gereği, ikincisi, Kur'an'ın

gelenekten moderne bütün müşküllerimizde asıl kaynak olarak görülmesi, üçüncüsü ise İslâm'ın temel öğretileri ile onun tarihten günümüze anlaşılma ve yaşanma biçimlerinin birbirinden ayrılmasının lüzumu olarak özetlenebilir (Terzioğlu, 2016, s. 92).

Modern dönemde ortaya çıkan İslâm ve kadın konulu eserler üslup olarak değerlendirildiğinde; üslubun ya “İslâm erkek egemen bir toplumu öngörmektedir.” fikrine dayanan suçlama diline, ya “kadının tarih boyunca süren mahrumiyeti ve insanlık dışı muameleye maruz bırakıldığı makûs talihi İslâm'la birlikte son bulmuştur” görüşüne dayanan savunmacı dile ya da “Kuran ve Sünnet'in kadına sağladığı hakların erkek egemen bir toplum tarafından geçersiz kılındığı ve bu hakların uygulanmasının gerekliliği düşüncesi”ne dayanan idealist dile dayalı olarak oluşturulduğu dile getirilmektedir (Ağçoban, 2016, s. 17-19).

Çeşitli üsluplarla ve tepkilerle ortaya çıkan modernist yaklaşım, kadın hakkında tartışma konusu haline gelen hükümleri ya hadis malzemesine dayandırarak bu birikimin bağlayıcılığını tartışmaya açmış ya da tarihselci yaklaşımla Kur'an'ın üslubunun ataerkil bir topluma hitap etmesi sebebiyle ataerkil ağırlıklı olarak şekillendiğini iddia etmiştir. Kaynakların bu sebeple yanlış anlaşıldığı temelinde yorumlar yapılmıştır (Büyükkara, 2016, s. 234 vd.). Her iki yaklaşım biçiminde de geleneksel kaynaklardan bağımsızlaşma ve Kur'an metni üzerinde yoğunlaşmanın öne çıktığı görülmektedir.

İslâm dünyasında modernist fikirlerin neşet ettiği önemli coğrafyalardan biri olan Mısır, genel olarak reform ve yenilenme taleplerinin merkezi olduğu gibi kadın hakları konusunda da öncü coğrafyalardan biri olmuştur. Mısır'ın Asya ve Avrupa arasında stratejik bir konumda yer alması, gerçekleşen ıslah hareketlerinin ve yeni fikirlerin merkezi olmasını kolaylaştırmıştır. Özellikle Fransızlar ile karşılaşma neticesinde Mısır'da yeni fikirlerin yayılması hız kazanmıştır. Mısır, 1517 yılında Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti haline gelmesine rağmen Avrupa devletleri ile ticari ilişkilerini koparmamış ve bir dereceye kadar müstakil bir tutum takınmıştır. Napolyon'un 1798 yılındaki işgali de Mısır ve Fransa arasındaki bağları güçlendirme amacındadır. Üç yıl süren işgal, Mısır'da modernleşmenin başlangıcı olarak görülmektedir. Bu dönemde Fransız askerlerin Mısırlı hanımlarla nikahlanması, Fransız ahlakının ve tutumunun Mısır'da kadınlar arasında yayılmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum karşıt kesim tarafından Mısırlı kadınların

bozulması olarak nitelendirilmiştir. 1805 yılında Mehmet Ali Paşa'nın yönetime gelmesiyle Mısır'da modernleşme faaliyetleri hız kazanmıştır. Sonrasındaki süreçte ise İngiltere ve Fransa'nın iktisadi ve siyasi baskısı, Mısır'da Avrupaî fikirlerin yayılmasında etkili olmuştur (Kumari, 2016, s. 105-112). Öyle ki Osmanlı'nın düşüşe geçtiği bu dönemde baskın ve üstün kültür olan Fransız giyim ve yaşam tarzı, Mısırlı kadınlar vasıtasıyla Osmanlı seçkin ve saray erkanından olan kadınlar arasında yayılmıştır. Bu durum Ahmet Cevdet Paşa tarafından taklid olarak eleştirilmiştir (Cevdet Paşa, 1960, s. 131).

Mısır'da kadın hakları konusundaki özgürlük talepleri, çoğunlukla sömürgeci bölge siyasetiyle ve sömürgeciliğe karşı geleneksel olanı sürdürme tepkisiyle birlikte yürümüştür. Sömürgeci söylemin bir parçası haline gelen kadın meselesi karşısında modern milliyetçilik, aile ve kadın konusunda geleneklere tutunmuştur. Modern yapısıyla çekirdek aile, tek eşlilik ve kadın hakları gibi olgular, Batılı olmaktan öte Mısır milli kültürünün değeri olarak takdim edilmiştir. Mısır için modern kadın ve aile konusunda referans olan milli kültür, Firavunlar dönemine kadar götürülmüştür (Bora, 2008, s. 57-58, 62). Mısır özelinde değerlendirmek gerekirse bu kaygı sonucunda Mısırlı kadınlar, sömürgeci yazında ortaya çıkan iddiaları milliyetçi bir tepkiyle reddetmiş ve sömürgeciliğe karşı mücadelede milliyetçi tarafın yanında yer almışlardır (Hatem, 1989, s. 185-187). Mısır toplumunda yükselen Avrupa değerlerine karşı Mısırlıların kendi değerlerini yitirmemek adına kadınlar konusunda daha tutucu bir tavır içerisine girmeleri de dikkat çekicidir (Cole, 1981, s. 390; Paçacı, 2010). Diğer taraftan Cole tarafından belirtildiği gibi Mısır'da Batılılaşma sebebiyle eski kurumsal ve toplumsal yapının değişmesinin bağımsız aile yapısını da etkilemesi sonucunda 20. yüzyıl başlarında alt sınıf kadının ekonomik güvenliğini sağlamak için orta sınıf bir feminist hareket ortaya çıkmıştır (Cole, 1981, s. 390; Paçacı, 2010). Bu süreçte Mısır, bir taraftan modernleşmenin getirdiği yeniliklere, diğer taraftan ise yeniliklerin tepki ve şüpheyle karşılanması sonucunda özellikle Avrupâî yaşam tarzına karşı tutucu bir yaklaşıma ev sahipliği yapmıştır.

Modernist İslâmcı kesim ise çözümü İslâm'ın ilk dönemleri ve Kur'an'a giderek bulmaya çalışmaktadır. Mısır'da ortaya çıkan kadın hakları konusundaki İslâmcı söylemin üç temel özelliği dikkat çekmektedir: Bunlar; Kur'an merkezli olması, Batı ve İslâm geleneği hakkında

bir ayırım yapılması ve ailenin toplumsal bir yapı olarak görülmesidir (Ghada, 2006'dan akt. Güç, 2008, s. 660). Mısır'da İslâmcı düşünürler arasından kadın hakları meselesi, özellikle Ahmed Faris Şidyak, Tah-tâvî gibi isimler vasıtasıyla gündeme gelmiştir. Bu isimlerin temel fikri, İslâm'ın temel kaynaklarında kadın haklarına aykırı bir içerik olmadığı ancak dinin hatalı yorumlarının kadın haklarını kısıtladığı yönündedir. Bu süreçte etkili olmuş önemli isimlerden biri de Reşîd Rızâ'nın hoca-sı olan Muhammed Abduh'tur. Abduh, kadın hakkındaki görüşleri ile kendisinden sonraki süreci ve takipçilerini etkilemiştir (Kumari, 2016, s. 116 vd).

Mısır bölgesinin kadın hakları savunucularından ve Muham-med Abduh'un öğrencilerinden olması sebebiyle Kasım Emin'in konu hakkındaki eser ve fikirleri de önem taşımaktadır. Konu ile ilgili olarak Kasım Emin, 1899 yılında *Tahrîrû'l-mer'e* adlı kitabını kaleme almıştır. Abduh ile ortak yazdıkları söylenen eser, şiddetli tepkilere yol açmıştır. Emin, *Tahrîrû'l-mer'e* adlı eserinde Kur'an ve sünnette açık nas bulunmayan konuların sosyal maslahat gereği ve şeriatın genel ilkelerine uygun olarak değişebileceğinden bahsetmektedir (Hourani, 1994, s. 189). Tepki çeken kitabında Emin, kadının toplumun nüfusunun yarısını oluşturduğunu bu sebeple eğitiminin de son derece önemli olduğunu ifade eder. İslâm kaynaklarında Mısırlı Müslüman kadının Batılı kadınlar gibi sanat, edebiyat, ticaret ve ilimle meşgul olmasını engelleyecek hiçbir delil yoktur (Emin, ty, s. 22). Allah gönderdiği şeriatte erkeklere hitap ettiği gibi kadına da hitap etmiştir. Ayrıca Allah, erkeğe akıl ve idrak melekeleri verdiği gibi kadın da bu yeteneklere sahiptir. Fakat yazar, kadının bu yeteneklerini kullanamamasından toplumu sorumlu tutar. Toplumsal olarak kadının görev yerini ev sınırları içinde gören ve onu cahil bırakan anlayışı reddeder (Emin, ty, s. 26-27). Kadın ve erkek arasında eğitimde tam bir eşitliği savunmamakla beraber en azından ilk öğretimde eşit seviyede olmaları gerektiğini savunmaktadır. Erkek çocukların eğitimine nasıl önem veriliyorsa kız çocuklar için de aynı hassasiyet gösterilmelidir (Emin, ty, s. 53). Ona göre İslâm toplumlarının bozulmasının sebebi, İslâm'dan kaynaklanmaz, daha sonra İslâm'a eklenmiş fikirler ve uygulamalardan kaynaklanır. Esasında İslâm, kadın-erkek eşitliğini ortaya koyan ilk hukuk sistemidir. İslâm'ın bozulmasının sebebi toplumsal ahlak esaslarının yok olmasıdır. Bu bozulmanın da toplumun en küçük birimi olan ailede başladığını ifade eder.

Kadın-erkek, anne-çocuk ilişkilerinin önemine de işaret ederek kadının toplumun ahlakını şekillendirmedeki önemli konumuna dikkat çeker (Hourani, 1994, s. 186). Emin, kadının daha fazla sosyal haklara, eğitim ve özgürlüğe sahip olması gerektiğini savunmuştur. Böylece kadın, toplumsal görevlerini yerine getirebilecektir. Kadının toplum hayatında aktif olması topluma yarar sağlayacaktır. Kadın haklarının teminatı, kadının kendi hayatını idame ettirebilmesi için güçlenmesidir. Kadın, hayatını sürdürebilmek için erkeğe muhtaç olduğu sürece onun zulmüne de engel olamayacaktır (Emin, ty., s. 16 vd.).

Emin, kadını toplumsal hayattan soyutladığı düşüncesiyle kadının peçe takmasına karşı çıkar. İslâm'ın özünde böyle bir emir olmadığını bu konuda aşırıya gidildiğini savunur. Peçeyi İslâm kültürünün özünde olmayan ve Müslümanların başka kültürlerden edindiği bir uygulama olarak görmektedir (Emin, ty, s. 64 vd.). Batılı kadının açıklıkta aşırı olduğunu Müslüman kadınların da örtünme biçimleriyle aşırıya kaçtığını ifade ederek Batılı kadını da örnek göstermez. Bu konuda İslâm'ın itidalli emrine uymak gerekmektedir (Emin, ty, s. 65). Bu konunun diğer kültürlerdeki ve İslâm'daki yerine genişçe yer ayırarak sosyal yönünü de değerlendirir (Emin, ty, s. 64-113). Çok eşliliğe karşı çıkarak bunun zararlarına değinir, boşanma konusunda kadının da erkek gibi boşanma hakkına sahip olması gerektiğini ifade eder (Emin, ty, s. 151- 185). Abduh ekolünün önemli isimlerinden olan Emin'in kadın konulu eserlerinde temel olarak Kur'an'ın merkeze alındığı ve Batılı eleştirilere karşı İslâm'ın kadına haklarını verdiğini ispatlamaya çalıştığı görülür.

### **Reşîd Rızâ'nın Düşüncesinde Kadın Hakları**

Reşîd Rızâ, 1865-1935 yılları arasında yaşamış olup selefi akılcı yöntemi benimseyerek İslâm'ın saf haline dönüş, İslâmi ilimlerin yenilenmesi, dinin taklit ve mezhep taassubundan kurtarılarak güncel meselelere cevap verecek şekilde yorumlanması gibi modernist görüşleri ile bilinmektedir. Batı medeniyetinin ilerlemesinin ilkelerini edinmek gerektiğini sıklıkla vurgulamaktadır (Özervarlı, 2008, 35, s. 14-18). Rızâ'nın yaşadığı dönemde Batı karşısındaki krizin etkisi İslâm toplumlarında yoğun olarak hissedilmektedir. Afgani ve Abduh'un temel düşünceleri Reşîd Rızâ ve arkadaşlarının fikirlerinde bir zemin oluşturmuştur. Bu noktada modern çağda Müslümanların Batı karşısında çok boyutlu olarak geri kalmışlığının sebeplerine cevap bulmak onların

temel amacı olmuştur. Genel olarak İslâm'ın temel öğreti ve ilkelerinin ilk dönemlerden sonra doğru anlaşılmadığını ve İslâm'ın doğru yaşanmadığını iddia etmektedirler. Batı karşısındaki bu geri kalmışlığın ancak İslâm'ın doğru anlaşılması ve doğru pratiği yoluyla aşılabileceğini bir çözüm yöntemi olarak sunmuşlardır (Hourani, 1994, s. 151 vd).

Reşîd Rızâ, bağlı bulunduğu ıslah ekolünün Müslümanların geri kalmasının sebebi olarak İslâm'ın ilk dönemlerden sonra doğru anlaşılıp yaşanmadığı konusundaki temel fikrine bağlılığını sürdürerek Batı karşısındaki krizi aşmak için çeşitli yöntemler önermiştir. İslah ekolünün temel fikrinin Rızâ'nın kadın konusundaki fikirlerini de şekillendirdiği söylenebilir. Reşîd Rızâ, *el-Menar* dergisindeki ilgili makaleleri ile *Tefsîrül-Menâr, el-Vahyü'l-Muhammedî ve İslâm'da Kadının Hukuku: Kadınlara Çağrı* adlı eserlerinde kadın hakları konusundaki görüşlerini ortaya koymuştur.

Rızâ, İslâm dünyasının özellikle siyasi, ekonomik, sosyal gelişmeler açısından Avrupa'nın gerisinde olduğunu ifade ederken İslâm dünyasını cehalet içinde, dağılmış, parçalanmış ve başarısız addetmektedir (Rızâ, 1905, s. 759). Ona göre Batı medeniyetinin gelişiminin ilkelerini edinmek gerekmektedir. Örneğin, Almanya'nın Fransa'ya üstünlük sebebini "varlığın ve toplumun yasalarını bilmek" olarak açıklamıştır. Bismark, "eğitimle galip olduk" derken bunu kastetmektedir (Rızâ, 1906, s. 58). Rızâ, Avrupa'nın yükselişinin sebeplerinden birinin de kadınların eğitimi olduğunu belirtmiştir. Ancak Fransa'da ve İngiltere'de verilen eğitimin sosyal istikrarı bozan yönleri de vardır. Bu ülkelerde kadın, erkekle aynı eğitimi aldığı zaman hayatını sürdürmek için kendisinden başka kimseye ihtiyacı kalmamıştır. Bu da kadının ev işlerinde ve çocuk bakımında sahip olduğu yetenekleri köreltmıştır. Batı'da kadınların birçoğu bekarlığı ve bir kısmı geç evliliği tercih ederken evli olan kadınlar da kariyerlerinde ilerlemek için çocuk sahibi olmak istememektedir. Diğer taraftan kadın ve erkek arasındaki özgür etkileşim, ahlaka aykırı ilişkileri teşvik etmiştir. Bu konuda Rızâ, Batılı gazetecilerin kadınların zina gibi yollara sürüklenmesi ve fitratlarından uzaklaşması konularındaki isyanlarına da yer verir. Gelişim ve güçlenme adı altında kadının fitratından uzaklaşmasını onaylamaz (Rızâ, 1901, s. 485-488). Ona göre kadınların eğitiminde Müslümanlar Avrupalıları taklit etmemelidir. Bu sebeple kadını fitrî özelliklerinden uzaklaştırmayacak bir eğitimi önermiştir. Bu konuda kızların dil, tarih, sağlık, ev

ekonomisi gibi pek çok alanda eğitilmesinin faydalarına işaret etmiştir (Rızâ, 1905, s. 183-190). Rızâ, Batı'nın üstün yönlerine değinmekle birlikte İslâm dünyasındaki kadınları özünden uzaklaştıracak derecede Batı'dan etkilenmeye karşı çıkar. İçerdeki Batılıları eleştirerek onları Batılı bir yaşam tarzını, tüketim şeklini edinmekle, ulusun varlığını israf etmekle ve Mısır'ın Batı'ya bağımlılığını sürdürmeye katkı sunmakla eleştirmektedir. Ayrıca Rızâ'ya göre batılaşma taraftarları, yabancı değerleri benimseyerek sosyal ve kültürel bağların çözülmesinde etkili olmuşlardır (Rızâ, 1915, s. 229).

Reşîd Rızâ, Batı'nın üstün gelişinin temel ilkelerini benimsemek gerektiğine dikkat çekmekle birlikte tam batılaşmaya karşıdır. Bu tavrı, Kasım Emin'in *Mer'etü'l-cedide* adlı ikinci kitabını ele aldığı makalesinde de hissedilir. Emin'i temel fikrinde desteklemiş ancak Batı tarzı eğitimin İslâm toplumuna uymayacağını da eklemiştir (Rızâ, 1901, s. 850-854). Nitekim Emin, ilk kitabına gelen tepkilere aldırmandan kaleme aldığı ikinci eserinde kadın hakları konusunda üslubunu ve kaynaklarını değiştirmiştir. Emin, *Mer'etü'l-cedide*'de özgürlük, ilerleme ve medeniyet gibi kavramları sıklıkla kullanarak Batı düşüncesini temel almaktadır (Hourani, 1994, s. 189).

Reşîd Rızâ'nın kadın hakları konusunda içerden gelen Batıcı eleştirilere karşı çıktığını gösteren önemli örneklerden biri de Zehâvizade hakkındaki satırlarıdır. Iraklı bir aydın olan Zehâvizade Cemil Efendi (1863-1936), müderrislik, gazetecilik mesleklerinin yanı sıra aynı zamanda şairdir. Makalelerinde sosyal adaletsizlik, kadın hakları, İslâm dünyasının gerilemesinin sebepleri gibi meseleler üzerinde durmuştur. *el-Müeyyed* gazetesinde kadın haklarını savunarak peçeye karşı çıktığını beyan ettiğinde dönemin İslâm alimleri ve tasavvuf ehli tarafından eleştirilmiş, hatta küfürle itham edilmiştir. Bu sebeple Bağdat Hukuk Mektebi'ndeki görevine son verildiği, fakat daha sonra görevinin kendisine iade edildiği ifade edilmektedir (Zehâvî, 2013, s. 177-179). *el-Müeyyed* gazetesindeki makaleleri Reşîd Rızâ'nın da tepkisine yol açmıştır. Rızâ, *el-Menar* dergisindeki yazısında Zehâvî'nin ilgili makalelerinden alıntılarla konu hakkındaki görüşlerini beyan etmiştir. Zehâvî'ye ait olan aşağıdaki satırlar yazarın konu ile ilgili görüşlerini yansıtmaya önem arz etmektedir;

Kadın yalnız bir cihetten değil, birçok cihetten mazlumdur. Bir kere mazlumdur. Çünkü talâk yalnız erkeğin elindedir. Bilemem nikâh için kadının



rızâsı aranıyor da neden ayrılırken hiç onun muvâfakati sorulmuyor. Sonra mazlumdur: Zîrâ erkek kardeşinin aldığı mirasın ancak yarısına vâris olabiliyor. Daha sonra mazlumdur. Çünkü kendisi yarım insan, şehâdeti yarım şehâdet addolunuyor. Evet mazlumdur; çünkü kocası kendisi üzerine üç karı daha alabildiği halde o bir başka kocaya daha varamıyor. Mazlumdur; çünkü yaşadığı müddetçe bî-çâreyi hava almaktan, erkeklerle ihtilât ederek o sâyede hayat denilen mektepte öğrenilecek hakîkatlere muttali' olabilmekten men' edecek bir kesif örtü altında gömülmüş bulunuyor. Müslüman kadını yalnız dünyada mazlum değil, âhirette de böyledir. Çünkü namaz kılan erkek âhirette yetmiş yetmiş bine kadar hûriye nâil olabileceği halde namaz kılan kadın yalnız kocasıyla kalabilecek. Halbuki (مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُ) süretinde tasvîr ettikleri cennette kocası kendisini istemeyip de başka hûrilerle vakit geçirdiği bir sırada elbette kadın da başkalarını isteyebilir.. (Rızâ, 1910, s. 261-263).

Rızâ, Zehâvî'nin yukarıdaki satırlarını önce çok ciddiye almadığını ancak artan tepkiler üzerine ilgili makalesini kaleme almak zorunda kaldığını ifade eder. Rızâ, Zehâvî'nin herhangi bir dine mensubiyeti olmadığını daha önce duymuştur; ancak bu konuda yorum yapmamıştır. Hakkında herhangi bir delil bulunmadan kimsenin tekfir edilmesini onaylamamakla birlikte ona göre Zehâvî'nin yukarıdaki satırları sahibinin Müslüman olmadığını göstermeye yeterlidir. Rızâ'nın, makalesini bir reddiye olarak kurgulaması beklenirken o, bu fikirlere zaman ayırmayacağını ifade eder. Çünkü Rızâ, hem tefsirinde hem de ilgili makale ve eserlerinde kadın konusundaki görüşlerini ortaya koymuştur. Aslında genel karakteri özgürlükçü olmasına rağmen Rızâ, bu makaleyi Müslüman halkın hassasiyetlerine aykırı gördüğü için fikir hürriyeti çerçevesinde değerlendirmez. Zehâvî'nin kadın hakkında konu ettiği meselelerin hepsinin Kur'an'da sabit olduğunu ifade eder. Bunlardan tesettür-burada peçeyi kastediyor olmalı- ve huri meselesini istisna eder. Rızâ'ya göre Zehâvî'nin hûri ve tesettür/peçe meselelerini Kur'an'a nisbet etmesi, bu konunun cahili olduğunu göstermektedir. Rızâ, özellikle huri meselesinin mevzu rivayetlerde geçtiğini söyleyerek bu konunun Kur'an'a nispetini reddeder. O, Zehâvî ile ilgili iki alternatif düşünür; Zehâvî, ya dinlerinin Müslümanları ıslah edemeyeceği fikrine sahiptir ki bu da milleti ihlada ya da başka bir dine sevk etmekten başka bir anlama gelmez. Ya da İslâm'ın Müslümanları ıslaha sevk edeceğini düşünüyordur ki o zaman iyiliği emredip kötülüğü nehy etmelidir. Bu durumda ona göre Zehâvî ya İslâm'a mensubiyetine uygun bir tavır

takınmalıdır ya da dinden çıktığını ilan etmelidir (Rızâ, 1910, s. 263). Rızâ'nın Zehâvi'nin söz konusu ettiği miras, nikah, boşanma, çok eşlilik, şahitlik gibi konuların Kur'an'da sabit olduğunu ifade etmesi onun yorumlarını kabul ettiği anlamına gelmez. Aşağıda üzerinde durulacağı üzere Rızâ, eserlerinde Kur'an'ın ilgili konulardaki hükümlerini geniş bir şekilde yorumlamıştır.

Rızâ, kadın hakları meselesinde Kur'an'ın problemlerin kaynağı olarak gösterilmesine ve Kur'an'ın problemlere çözüm bulamayacağı iddiasına kapı aralayan Batıcı yaklaşımlara karşı çıkmıştır. Bu sebeple İslâm'ın kadına verdiği hakları Kur'an merkezli olarak ele almıştır. Reşid Rızâ, kadın hakları konusunda Kur'an'ın sunduğu ıslahî *el-Vahyü'l-Muhammedî* adlı eserinde özetlemiştir (Rızâ, 1985, s. 318-326). Bu konuda İslâm'ın üstünlüğünü vurgulayarak Avrupa'nın bütün gelişmişliğine rağmen özgürlükçü yaklaşıma çok sonra eriştiğini ifade eder. Halbuki İslâm, kadına dini ve medeni haklarını asırlar öncesinden vermiştir. Bunu anlamak için İslâm öncesi cahiliye toplumuna bakmak yeterlidir. İslâm'dan önce kadınlar zulme uğruyor, köleleştiriliyor ve değer görmüyordu. Bu durum sadece İslâm öncesi Arap toplumunda değil, bütün toplumlarda bu şekildeydi. Hatta ehlikitap için de durum farklı değildi. Kadının fiziksel ve duygusal farklılıklarını gözetmekten kaynaklanan hususlar dışında İslâm, kadına erkeğe verilen hakların tamamını vermiştir. Sahabe, İslâm'ın cahiliye dönemindeki zulüm ve haksızlıktan İslâm'ın adaletine geçişte gerçekleştirdiği ıslahî Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delillerinden biri olarak yorumlamaktadır. Hz. Ömer: "İslâm'da cahiliyeyi bilmeyen insanlar yetişmeye başladığında İslâm'ın kulpları teker teker dökülür." diyerek İslâm'ın getirdiği ıslahî anlamada İslâm öncesi dönemi bilmenin önemine işaret etmiştir (Rızâ, 1985, s. 318). Rızâ'ya göre İslâm'ın ilk dönemi, kadının güçlenmesinin en üstün dönemidir. Hz. Peygamber (s.a.v), kadına ve erkeğe fitratlarına uygun rolleri vererek Müslüman toplumun kalkınmasını amaçlamıştır (Rıza, 1947, s. 5/58; Çelik, MollaiBRAHIMOĞLU, 2019, s. 350).

Reşid Rızâ, kadın hakları konusunda müstakil çalışması olan *İslâm'da Kadının Hukuku: Kadınlara Çağrı* adlı eserini ise Hindistan Nedvetü'l-Ulema Cemiyeti'nin kendisinden talebi üzerine 1932 yılında tertiplenen mevlid programı vesilesiyle kaleme almıştır. Bu eserde Rızâ, Kur'an ve sünnete dayalı olarak kadın için gerekli olan ıslahî açıklamak amacıyla olduğunu beyan etmektedir. Eserin başka dillere çevrilerek

bütün dünyaya yayılmasını istemektedir (Rızâ, 2008, s. 14). Kendisinden böyle bir eser talep edilmiş olması ve eserin başlangıcındaki çağrısı, İslâm'ın kadına bakışı konusunda tartışmaların devam ettiğini ve İslâm toplumunda şüphelerin var olduğunu göstermektedir.

Rızâ, esere başlarken hedefinin İslâm'da kadının hakları konusunda hem kadınları hem erkekleri bilgilendirmek olduğunu ifade eder. Esere “Kadına Çağrı” başlığında bir seslenişle ve “Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindedir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.” (Rûm Sûresi 30/21) ayeti ile başlamaktadır. Kadınlara “Ey kadınlar topluluğu! Doğuda, batıda, kuzeyde, güneyde bulunan Havva (a.s.)'nın kızları” şeklinde seslenerek İslâm gelmeden önce cahiliye devrinde evlilik kurumunun durumuna dikkat çeker. İslâm peygamberi (s.a.v), getirdiği mesajda insanlığı tevhide ve -taklidin, asabiyetin, ırkçılığın bozduğu nefislerini- ıslaha davet ediyordu. İslâm'ın kadın konusundaki ıslahı, hiçbir dinin ve sistemin ulaşamadığı bir üstünlüğe sahiptir (Rızâ, 2008, s. 15-17). Aynı zamanda Rızâ'nın düşüncesinde Kur'an'ın kadına on dört asır öncesinde verdiği haklar, Kur'an'ın ilahi bir vahiy olduğunu ispatlayan temel delillerden biridir (Rıza, 1947, s. 11/ 147 vd; Rızâ, 1985).

Her konuda olduğu gibi kadın hakları konusunda da Kur'an'ın insanlığın en gelişmiş sistemini sunduğunu ifade eden Rızâ, Kur'an'ın kadın haklarında hedeflediği ıslahı şu şekilde açıklamaktadır;

Rızâ, Hz. Peygamber (s.a.v)'in insanlığa gönderilmesinden önce kadının konumuna dair açıklamalarda bulunmaktadır. Batılılar kadını insan türünden saymazken Hz. Peygamber (s.a.v), kadının erkekten farkı olmadığına dair Kur'an'dan deliller getirmiştir. İslâm gelmeden önce kadın, bütün inanç mensupları arasında zulüm altında yaşamaktaydı. Dahası bir eşya gibi alınıp satılıyor, mülk edinme hakkı bulunmuyordu. Kadının ruhu var mıdır? Dine muhatap olur mu olmaz mı? İbadeti sahih olur mu olmaz mı? soruları tartışılıyordu. Rızâ, bazı topluluklarda kadının ağzına gülmesini ve konuşmasını engellemek için boyunduruk takıldığından bahsederek kadının konumunun düşüklüğüne işaret etmektedir. Rızâ'nın aktardığına göre Avrupa'da Fransızlar Hz. Peygamber (s.a.v)'in doğumundan on beş yıl sonra 586 yılında uzun tartışmalardan sonra “Kadın, insandır, ancak o erkeklere hizmet için yaratılmıştır” kararını almıştır. Rızâ ilgili karara işaret ederek insan-

lığın Hz. Peygamber (s.a.v)'in getirdiği ıslahın seviyesine ulaşmasının mümkün olamayacağını beyan etmektedir (Rıza, 1947, s. 11/ 284; Rızâ, 2008, s. 16). Kaynaklarda bu kararın kadının insan olup olmadığının tartışıldığı bir konsilde Hristiyan din adamları tarafından alındığı açıklanmaktadır (Kaval, 2016, s. 319-320).

Kur'an'da ise kadın ve erkeğin aynı cinsten olduğu (Hucurat 49/13; en-Nisâ 4/1), kadının imanının erkeğin imanından farksız olduğu (Ahzab 33/58), ahiretteki mükafat ve ceza bakımından eşit oldukları (en-Nahl 16/97), kadınların biatının erkeklerden farklı olmadığı (Mümte-hine 60/12) açıklanmıştır. Ayrıca kadınlar siyasi bir hak olarak savaş durumlarında himaye yetkisine sahiptir (Rıza, 1947, 11/284; Rızâ, 2008, s. 17-26). İslâm, kadının mali tasarrufları bakımından özgür olmasını sağlayan hükümler getirmiş ve kendi mülkünde tasarrufunu engelleyen hükümleri kaldırmıştır. Bu bağlamda Rızâ, Fransız kadınının hala kendi mülkünde eşinin iradesine bağlı olduğuna ve Avrupa'nın bütün gelişmişlik iddialarına rağmen İslâm'ın getirdiği düzeyde özgürlüğü kadına veremediğine işaret etmektedir (Rızâ, 2008, s. 28).

Avrupa'da ve başka ülkelerde kadının dini olup olmayacağı tartışılırken ve kadınların kutsal kitabı okuması haram olarak görülürken Hz. Peygamber (s.a.v)'e ilk iman eden Hz. Hatice olmuştur. Ayrıca Allah, Kur'an'da kadınlardan beyat almayı emretmiştir (Rızâ, 1985, s. 320). Buna karşın 1567 yılında İskoçya Parlamentosu kadının hiçbir şeye sahip olmaması gerektiğini onaylarken İngiltere Parlamentosu VIII. Henry döneminde kadının Ahd-i cedid'i okumasını yasaklamıştır. Halbuki İslâm tarihinde ilk mushaf bir kadının evinde muhafaza edilmiş, kadınlar her zaman Kur'an'ı okuyabilmiş ve edinebilmiştir (Rızâ, 2008, s. 65).

Bir diğer görüş ise kadının ebedi bir ruha sahip olmadığı için erkeklerle birlikte cennete gidemeyeceği görüşüdür. Bunun temelinde kadının dini olmayacağı görüşü vardır. Kur'an ise kadın ve erkeği dine muhatap olmak bakımdan farklı görmemiştir (Rızâ, 1947, s. 285; Rızâ, 1985, s. 321);

Erkek olsun, kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yaparsa işte onlar da cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar. İşini güzel yaparak kendini Allah'a veren ve hanîf olarak İbrâhim'in dinine uyan kimseden kimin dini daha güzel olabilir! Ve Allah İbrâhim'i dost edinmiştir. (en-Nisâ 4/123-124)

Rableri onların dualarına şöyle karşılık verir: “Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun -ki birbirinizden meydana gelmişsinizdir- sizden bir şey yapmanın emeğini asla boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolunda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. Andolsun ki, Allah katından bir mükâfat olarak onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Şüphesiz ki nimetin güzeli Allah'ın katındadır! ( Âl-i İmran 3/195)

Rızâ, Batılı görüşün kadını, erkeklerle birlikte dini ve sosyal faaliyetlere katılmaya yeterli görmemesini eleştirmiştir. Kur'an'da kadın ve erkeğin, sosyal ve siyasi işlerde ortak oldukları, cuma ve bayram namazı, hac farızası gibi sosyal ortamlarda ve kadına farz kılınmamasına rağmen savaş durumunda bile birbirlerine destek oldukları beyan edilmiştir. (Rızâ, 1985, s. 321) “Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velileridir; iyiliği teşvik eder, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve resulüne itaat ederler. İşte onları Allah merhametiyle kuşatacaktır. Kuşkusuz Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir.” (Tevbe 9/71) ayetinde belirtildiği gibi kadın ile erkek arasında “mutlak velâyet” olduğu vurgulanmaktadır (Rızâ, 2008, s. 20).

Başka sistemlerde kadına miras hakkı verilmezken Kur'an'da “Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine anne babanın ve akrabanın bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli pay.” (Nisa 4/7) ayeti ile her iki cins içinde miras hakkı olduğu beyan edilmiştir. Nisa Suresi'nin ilgili ayetlerinde (en-Nisâ 4/10, 11, 12, 176) kadının miras hakkının ölçüleri açıklanmıştır. Rızâ, modern dönemde tartışma konularından biri olan mirasta kadına erkekten daha az hisse verilmesinin sebep-i hikmetini erkeğin kadına karşı geçimini temin etme yönünden sorumlu olması ile açıklamaktadır. Bazen kadının hissesi erkeğinkine eşit, bazen daha fazla olmaktadır. Çünkü erkek evlendiğinde hanımına mehir vermekte, yaşayacakları evi hazırlamakta ve nafakasını temin etmektedir. Kadın ise bu sorumluluklarla yükümlü değildir, kadın eşinden mehir alır, geçimi de eşinin sorumluluğundadır. Ayrıca aldığı mirası tasarruf etmekte özgürdür (Rızâ, 2008, s. 29-30). Rızâ'ya göre Amerika, kadına bu hakları yeni verirken Fransa, kadının ilgili haklarını kocasının tasarrufuna bağlı kılmıştır. Halbuki Müslüman kadına bu haklar, asırlar öncesinde verilmiştir (Rızâ, 1985, s. 323).

Rızâ'ya göre İslâm'ın gelmesinden önce evlilik, kadının köleliği şeklindedir. İslâm'ın gelmesiyle evlilik, kadına dini ve medeni haklarını veren bir sözleşme halini almıştır. Rum Suresi'nin 21. ayetinde "Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır." şeklinde evliliğin amaç ve hikmetleri beyan edilmiştir (Rızâ, 1985, s. 325). Rızâ, İslâm öncesindeki şigar, muta ve mübadele gibi nikah şekillerinden bahsederek cahiliye döneminde kadına zulmeden nikah şekillerine İslâm'ın son verdiğini ifade etmektedir. Kadını zorla evlendirmek, evlenmesine engel olmak, mehrine el koymak, eş sayısında hiçbir sınır tanımamak, maslahat kaygısı gözetmemek gibi uygulamaları "katıksız zulüm" olarak niteleyerek İslâm'ın ortaya koyduğu hükümlerle zulme karşı adaleti, fesada karşı maslahatı getirdiğini vurgulamaktadır (Rızâ, 2008, s. 32-33).

Kur'an, kadın ve erkek arasında dengeyi gözeterek kanunlar vazetmiş, sorumlulukları buna uygun bir şekilde taksim etmiş, ailenin geçimini temin ve himaye etmeye daha uygun olduğundan evlilikte reisliği erkeğe vermiştir (Rızâ, 1985, s. 323). Ayrıca İslâm'da kadın zengin olsa bile ailenin geçimini sağlama gibi bir görevi yoktur (Rızâ, 1985, s. 323).

Kadınların, mâkul ve meşrû ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur. Allah izzet ve hikmet sahibidir. (Bakara 2/228).

Allah'ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. (en-Nisâ 4/34).

Rızâ'ya göre bu ayetler, kadına şiddet ve baskı uygulayan erkeklerin kendilerini kadına karşı üstün gören bütün görüş ve nazariyelerini yıkmaktadır. Rızâ, kadının bir husus hariç erkek ile eşit olmasını açıklayan Bakara Sûresi 228. ayeti Kur'an'ın açık külli bir prensibi olarak nitelemektedir (Rızâ, 2008, s. 37). Onun düşüncesinde *bir derece üstünlük* durumu ise erkeğin kadına karşı sorumluluklarının fazla olması ile ilgili görülmektedir. Rızâ bu dereceyi, yöneticilik ve maslahatları yürütme derecesi olarak ifade etmektedir. Bunlara dayanarak İslâm'da kadının konumunun düşüklüğü ile ilgili Avrupa medeniyetinin ithamlarını iftira olarak değerlendirmiştir (Rızâ 2008, s. 39-43).

Rızâ, çok eşlilik konusunda da açıklamalar yaparak İslâm öncesinde Araplar ve İsrail oğullarında, çok eşliliğin adalet şartı ve sayı sınırlaması olmaksızın yaygın olduğunu belirtir. İslâm ise bu konularda şartlar ortaya koyarak adaleti sağlama endişesine sahip kimselerin bir kadınla yetinmesi gerektiğini beyan etmiştir. İslâm, çok eşliliği çok ağır şartlarla mübah görmüş ve kadınlara eşlerinin tekrar evlenmelerini kabul edip etmemekte serbestlik vermiştir. Hatta kadın istediğinde kullanmak üzere boşanma hakkını nikah akdi sırasında alabilir (Rızâ, 1947, s. 11/286; Rızâ, 1985, s. 324).

Diğer taraftan Rızâ, çok eşliliği esirlik ve kölelik konusunun kapsamı altında değerlendirmektedir. Ona göre insanlık çok eşliliği çeşitli şekillerde yaşamıştır. Bunun en eski sebebi ise köleliktir (Rızâ, 2008, s. 141). Rızâ, çok eşlilik durumunun tarihteki uygulamalarından bahsederek kadının köle gibi muamele gördüğüne değinmektedir. Geçmişte birden fazla kadın ile evlilik; hükümdar, emir ve zenginlere mahsus bir durumdur. Bu evliliklerden amaç ise çoğunlukla şehvet, hizmet ve kölelik gibi kadının değerini düşüren durumlar olmuştur. Rızâ, bu durumun Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğine kadar sürdüğünü vurgulamaktadır. Örneklerle çok eşliliğin ve zinanın kadının değerini düşüren durumlar olarak Batı'da hala yaygın olduğuna işaret etmektedir (Rızâ, 2008, s. 64).

Kur'an ise zina ve zina anlamı taşıyan bütün nikah çeşitlerini ve kadını bir meta gibi gören bütün uygulamaları yasaklamıştır. Ancak birden fazla kadınla evliliği mutlak olarak yasaklamamakla birlikte belli şartlarla sınırlandırmıştır (Rızâ, 2008, s. 66). Hatta Rızâ, zarara dönüştüğü görüldüğünde çok eşliliğin ulu'l-emr veya cumhur tarafından yasaklanabileceğini beyan etmektedir. Nitekim maslahat gereği kıtlık zamanında Hz. Ömer'in hırsızlık cezasını uygulamaması bu yaklaşımın önemli bir delili olarak sunulmuştur (Rızâ, 2008, s. 78).

Rızâ'ya göre boşanma, karşılıklı evlilik hukukunun gereklerini yerine getirme konusunda imkânsız bir hal ortaya çıktığında zaruret haline gelebilir. İslâm bu konuda da kadının haklarını düzenlemiş ve önceki dönemde mevcut olmayan bir ıslah ortaya koymuştur. Yahudilikte kadının fiziksel ya da ahlaki kusurları sebebiyle boşanma, erkek için bir hak olarak görülürken kadına böyle bir hak verilmemiştir. Hristiyanlık ise zina sebebiyle boşanmayı kabul etmektedir (Rızâ, 2008, s. 150). Batılılar, önceleri boşanmayı katı bir şekilde yasaklamış sonra ise Batı'da boşanma hususunda ileri gidilmiştir. Batılı hakimler

kadının saçı, erkeğin dergi ve gazetelere dalarak eşini ihmali, kadının telefonda çok konuşması gibi basit durumları boşanma sebebi olarak görmüştür (Rıza, 1947, s. 11/186-187; Rızâ, 1985, s. 325):

İslâm ise boşanmada her iki cinse de ortak hak verirken yetkiyi erkeğe vermiştir, çünkü erkek nafakayı sağladığı için evliliğin sürdürülmesinde daha isteklidir. Allah kadınlarda gördükleri kötü muameleye rağmen evliliğin sürdürülmesi konusunda erkeklerin kendilerini kontrol etmelerini istemiştir. “Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.” (4/19) İslâm, erkeğin nafakayı temin konusunda zayıflık göstermesi durumunda veya davranışsal-bedensel hastalıkları söz konusu olduğunda kadına mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunma hakkını vermiştir (Rıza, 1947, s. 11/186-187; Rızâ, 1985, s. 325). İslâm öncesinde ise Araplar, kadını sayı sınırı olmadan boşayabiliyordu, İslâm buna iki boşama sınırını getirmiştir. Cahiliye döneminde uygulanan erkek tarafından verilen mehrin tamamı veya bir kısmının iadesi ve boşanan kadının iddetinden sonra alıkonulması gibi durumlar İslâm'ın gelmesiyle yasaklanmıştır. Eşine dönmeyi istemesi durumunda kadının veliler tarafından engellenmesi de kaldırılmıştır. Böylece İslâm'ın gelmesiyle kadın için zulüm olan pek çok uygulama son bulmuştur (Rızâ, 2008, s. 152-153).

İslâm, ebeveyne iyi davranmayı tavsiye ederken anneye öncelik vermiştir. İslâm kızların eğitimi, kız kardeşlerin güvenceye alınması, kadın için işlerini üzerine alan bir kayyım atanması ve kadının velisi yoksa ulu'l-emrin veliliği üzerine alması gibi meselelerde hükümler ortaya koyarak kadının haksızlığa uğramasını engellemiştir (Rıza, 1947, 11/187; Rızâ, 1985, s. 326).

Rızâ, kadın hakları konusundaki görüşlerini aktarırken İslâm öncesi cahiliye dönemini ve Batı'nın içinde bulunduğu durumu Kur'an merkezli olarak İslâm'ın ilk dönemleri ile mukayese etmektedir. Bu mukayeselerle Rızâ'nın kadın konusundaki Batılı eleştirilere karşı Kur'an'ın Batı'nın ortaya koyduğu modern sistemden üstün bir sistem ortaya koyduğunu ispatlama amacıyla olduğu görülmektedir. Bu yolla Kur'an'ın kadın ile ilgili hükümlerini gözetilen maslahat çerçevesinde



açıklayarak Kur'an'ın modern çağa hitap etmediği yönündeki eleştiriye ve İslâm'ın kadının haklarını kısıtladığı yönündeki ithamlara cevap vermiş olmaktadır.

### **Sonuç**

Modernleşme ile kadın hakları meselesi, modern İslâm düşünürlerini yoğun olarak meşgul etmiştir. Bu mesele, genel olarak İslâm'ın temel kaynaklarında kadının tesettürü, şahitliği, miras hakkı ve çok eşlilik gibi hükümler çerçevesinde tartışılmıştır. Bu çalışmada kadın hakları meselesi, Mısır merkezli olarak Reşid Rızâ'nın fikirleri ile sınırlandırılarak ele alınmıştır. Reşid Rızâ'nın konuyu ele aldığı belli metinler üzerinden doküman analizi ve söylem analizi yöntemlerini birlikte kullanarak Rızâ'nın görüşlerini hangi bağlamda ortaya koyduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Rızâ, Batı karşısındaki krizin yoğun olarak hissedildiği dönemde yaşamıştır. Bu dönemde oryantalist söylem tarafından İslâm'ın genel manada gelişime mâni olduğu iddiasıyla İslâm ülkelerindeki geri kalmışlıktan İslâm'ın temel kaynakları sorumlu tutulmuştur. Aynı zamanda aydınlanma düşüncesinin etkisi ve Batılı bilim anlayışının yayılması ile vahyin bilgi kaynağı oluşu sorgulanmıştır. İslâm'ın modern çağa hitabını ispatlama zarureti içinde olan modern İslâm düşünürleri, İslâm'ın kaynakları ile yorumunun arasını ayırarak Batılı eleştirileri cevaplamıştır. Batı'dan gelen eleştiriler, İslâm'ın yorum ve yaşanma biçimini aktaran klasik kaynakların bağlayıcı olmadığı fikri temelinde metin merkezli olarak doğrudan Kur'an üzerinden İslâm'ın ilk dönemi esas alınarak cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte İslâm coğrafyasının önemli merkezlerinden biri olan Mısır'da ıslah fikirleri ortaya çıkmış ve İslâm dünyasına yayılmıştır. Bu ıslah faaliyetleri içinde kadın hakları meselesi önemli bir yer tutmaktadır. Bölgenin önemli isimlerinden olan Rızâ'nın kadın hakları konusundaki eserlerinin te'lif sebeplerinden ve eserlerinde kullandığı üsluptan hem Batılı eleştirilere cevap vermek hem de İslâm toplumunu bilgilendirmek amacıyla İslâm'ın kadına verdiği hakları açıklamak istediği anlaşılmaktadır. Rızâ'nın Abduh ekolünün Batılı eleştiriler karşısında İslâm'ın değil, İslâm'ın ilk dönemlerinden sonraki yorumlarının problemli olduğu yönündeki temel fikrini sürdürdüğü görülmektedir. Bu amaçla İslâm'ın konu hakkındaki "gerçek" görüşünü ortaya koymak istemektedir. Bu yaklaşımında Kur'an'ın kadın konusunda ilk dönemde gerçekleştirdiği ıslahın üstünlüğünü ispatlamak amacıyla cahiliye dönemi kadının durumuna dair açıklamalarda bulunmaktadır. Kur'an, modern dönemde eleştiri konusu olan kadının miras hakkı, şahitliği, tesettürü, nikah ve boşanma gibi çeşitli konularda hiçbir beşeri sistemin ulaşamadığı üstünlükte bir sistem ortaya koymuştur. Diğer taraftan bu

yaklaşımıyla Reşid Rızâ, İslâm vahyinin sorgulanması ve modern problemlere cevap vermede yetersiz görülmesine karşı çıkararak Kur'an'ın asırlar önce kadına sunmuş olduğu seviyenin üstünlüğünü açıklamıştır. Kadın hakları konusunu Kur'an merkezli olarak ele alan Rızâ'nın Kur'an'ın kadın ile ilgili hükümlerini maslahat çerçevesinde açıkladığı görülmektedir. Rızâ, kadın hakları konusunda Batı'nın bütün gelişmişlik iddiasına rağmen İslâm'ın sunduğu seviyeye erişemediğini Batı'daki örnek uygulamalarla ispatlamaktadır. Kadın hakları konusunda batılılaşmanın temel ilkelerini edinmek gerektiği düşüncesinde olmasına rağmen onun düşüncesinde kadını fitratından uzaklaştıracak derecede batılılaşma doğru değildir. Onun konu hakkındaki görüşlerinin kadını fitratından uzaklaştıracak derecede tam batılılaşma ile İslâm'ın ilk dönemlerinden sonra ortaya çıkan yorumlar arasında Kur'an merkezli bir denge sağlamak amacına yönelik şekillendiği söylenebilir.

---

**Teşekkür:** Bulunmamaktadır.

**Hakem Değerlendirmesi:** Dış bağımsız çift kör hakemli

**Çıkar Çatışması:** Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

**Finansal Destek:** Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

**Acknowledgement:** N/A

**Peer-review:** Externally double-blind peer-reviewed.

**Conflict of Interest:** The author has no conflict of interest to declare.

**Grant Support:** The author declared that this study has received no grant support.

---

### **Kaynakça / References**

- Ağçoban, S. (2016). Kadın olgusunun kültürel gelişimi ve İslâm'da kadının yeri üzerine tartışmalar. *International Journal of Cultural and Social Studies (Int-JCSS)*, 2(1), 14-24.
- Ahmed Cevdet Paşa. (1960). *Tezâkir* (C. Baysun, Yay.). Türk Tarih Kurumu.
- Azmeh, A. (2003). *İslâmlar ve moderniteler* (E. Gen, Çev.). İletişim.
- Baş, K. M. (2018). Oryantalizm ile feminizm arasında Türkiye'deki kadın yazarların eserleri. M. S. Bilgin (Ed.) *Uluslararası değişimler ve Türkiye* (s. 39-53) içinde. yy.
- Bulut, Y. (2016). *Oryantalizmin kısa tarihi* (6. Baskı). Küre.
- Bora, A. (2008). Ortadoğu'da kadın hareketleri: Farklı yollar, farklı stratejiler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (39), 55-70.
- Büyükkara, M. (2016). *Çağdaş İslâmî akımlar* (10. Baskı). Klasik.

- Cole, J. R. (1981). Feminism, class, and İslâm in turn of the century Egypt. *International Journal of Middle East Studies*, 13(4), 387-407.
- Çalışkan, İ. (2010). Modern zamanlarda tefsirin rotası: Muhammed Esed örneği. *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 17, 90-97.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.
- Fazlurrahman. (2002). *İslâm ve çağdaşlık* (A. Açıkgenç, M. H. Kırbaşoğlu, Çev.). Ankara Okulu.
- Fazlurrahman. (2018). *İslâm* (M. Dağ, M. Aydın, Çev.). Ankara Okulu.
- Gökkır, N. (2012). Çağdaş tefsir' tipolojilerinde 'Okuyucu bağlamı'. B. A. Çetinkaya (Ed.) *Dini ve felsefi metinler: Yirmibirinci yüzyılda yeniden okuma, anlama ve algılama 2* (s. 613-622) içinde. Sultanbeyli Belediyesi Yayınları.
- Güç, A. (2008). İslâmcı feminizm: Müslüman kadınların birey olma çabaları. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 649-673.
- Hatem, M. (1989). Through each other's eyes: Egyptian, Levantine-Egyptian, and European women's images of themselves and of each other (1862–1920). *Women's Studies*, 12(2), 183-198.
- Hourani, A. (1994). *Çağdaş Arap düşüncesi* (L. Boyacı, H. Yılmaz, Çev.). İnsan.
- İşcan, Z. (2001). Bazı İslâm modernistlerine göre kadın hakları konusunda kısmi bir değerlendirme. *EKEV Akademi Dergisi*, 3(1), 37-63.
- Kara, İ. (1997). *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi: metinler kişiler* (3. Baskı). Kitabevi.
- Kaval, M. (2016). İlahi dinlerde Kadın'ın kıymet problemi. *Akademik Bakış Dergisi*, (55), 306-324.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kumâri, J. (2016). *en-Neseviyye ve'l kavmiyye fi'l âlemi's-sâlis* (D. Rukiyye, A. Fadıl, Çev.). Darü'l Rahbe.
- Kurzman, C. (2002). *Modernist İslâm (1840-1940)*, Oxford University Press.
- Merad, A. (1999). Islah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 19* (s. 143-156) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mollaibrahimoğlu, S. & Çelik, İ. (2019). Abduh-Reşid Rızâ ve Tabâtabâî'nin Tefsirlerinde kadın konusuna yaklaşımları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), 346-371.
- Özdeş, T. (2010). Kur'an-bilim ilişkisinin problematik boyutu üzerine genel bir değerlendirme. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 7-27.
- Özervarlı, M. S. (2008). Reşid Rızâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 35* (s. 14-18) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Paçacı, M. (2010). *Çağdaşçı "Kur'an'da kadın" yorumunun eleştirisi*. B. Gökkır, N. Yılmaz, Ö. Kara, M. Abay, N. Gökkır (Ed.), *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar* (s. 559-587) içinde. İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi

- Paçacı, M. (2013). Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve tefsire ne oldu? (2. Baskı). Klasik.
- Renan, E. (1946). *Nutuklar ve konferanslar* (Z. İshan, Çev.). Sakarya.
- Rızâ, R. (1900). *el-Menâr 3*. Matbaatü'l-menar.
- Rızâ, R. (1901). *el-Menâr 4*. Matbaatü'l-menar.
- Rızâ, R. (1905). *el-Menar 8*. Matbaatü'l-menar.
- Rızâ, R. (1910). Zehavizade Cemil Efendi'nin kadın meselesindeki muhacemat-ı şairanesi. *Sırat-ı Müstakim [Sebilü'r-Reşad]*, 5(120), 261-263.
- Rızâ, R. (1947). *Tefsirü'l-kur'ani'l-hakim: Tefsirü'l-menâr 1, 5, 11* (2. Baskı). Dârü'l-Menar.
- Rızâ, R. (1985). *el-Vahyü'l-Muhammedi* (10. Baskı). Mektebetü'l-İslâmiyye.
- Rızâ, R. (2008). *İslâm'da kadının hukuku: Kadınlara çağrı* (M. Çelen, Çev.). Nida.
- Sadgrove, P. C. (2013). Zehâvî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 44* (s. 177-179) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sözen, E. (1999). *Söylem-belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. Engin.
- Terzioğlu, H. (2016). İslâm'da kadının konumuna modern yaklaşımlar -Mûsâ Cârullah Örneği-. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(33), 91-109.
- Uyanık, M. (2016). Modern İslâm düşüncesinin teşekkül devri: Modernist ve gelenekselci eğilimler merkezli bir inceleme. *Muhafazakâr Düşünce*, 12(47), 19-42.